

Huszárvilág és kereskedelem a Rákóczi-szabadságharc idején

Dicsőséges szabadságharcunk hőse, II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelmünk idején a kuruc bátorság volt a magyar helytállás alapja. Legfőképpen a korabeli magyar huszárság kimagasló voltára indokolt utalnom. Ám minden szabadságharc egyben gazdasági és kereskedelmi harc is: a Rákócziak hegyaljai szőlőbirtokainak évtizedes tudatos fejlesztése és az ott termelt aszú (mint folyékony arany) távolsági kereskedelmének gyors megteremtése jelentette a szabadságküzdelem egyik jelentős pénzügyi háttérét. Ezen alapvetések mentén is érdemes megemlékeznünk II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelmünk hősi korszakáról.

I. Rákóczi lovassági zászlajának üzenete: „Isten az igaz ügyet nem hagyja el”

„Isten az igaz ügyet nem hagyja el”: kimagasló értéket képviselő egyetemes üzenet ez minden magyar nemzedék számára, hiszen ez a hitvallás latin nyelvű feliratként ékesítette II. Rákóczi Ferenc vörös-fehér sávozású lovassági zászlaját. Remek érzés felidézni a szabadságért küzdő könnyűlovas vitézeink emlékét a 2019-re meghirdetett *Rákóczi-emlékév* során. Különösen azért fontos ez, mert a Rákóczi-kor *kuruc huszárseregének* haditелjesítménye máig közismert értéktárat képvisel. Dr. Csorba Csaba a következőket rögzítette: „A kuruc huszár fő ereje a váratlan, meglepetésszerű, villámgyors támadás volt ott, ahol az ellenfél, a Habsburg császári hadsereg a legkevésbé várta, sokszor az ellenséges vonalak mögött hajtottak végre váratlan akciókat, s bravúros lovaglással messze az ellenség hátszágába is behatoltak. Nyílt csatában is sikerrel vették föl a harcot a nehézkes császári vértessal lovassággal, amelynek rohamai elől ügyesen kitértek, majd oldalról rohanták meg őket s megbont-

„Isten az igaz ügyet nem hagyja el”

va soraikat megfutamították őket.” (1) Lovas nemzet mivoltunk évezredekén átívelő műveltségi örökségünk, melynek egyetemes jelentőségét megmutatta Rákóczi „kuruc huszárvilága” is. E körben érdemes hangsúlyoznom Rákóczi Ferenc fentebb hivatkozott vörös-fehér sávozású lovassági zászlajának kimagasló történelmi értékét. A magyar hadtörténeti hagyománynak azért is különleges jelképe ez a lovassági zászló, mert a magyar huszár zászlótartó, amikor eskütétellel kézbe veszi felmutatásra és megőrzésre a zászlót, akkor ezzel egy egész jelképrendszert tart a kezében. A kor magyarsága számára Rákóczi lovassági zászlaja a szülőföld, a haza, az ország szabadságának a jelképe volt. A 2019. évre meghirdetett *Rákóczi-emlékév* kapcsán érdemes arra is utalnom, hogy négy esztendővel ezelőtt az Országgyűlés a 4/2015. (III. 20.) határozatával már döntött arról, hogy március 27-ét II. Rákóczi

Ferenc emléknapijává nyilvánítja; valamint „*tisztelettel adózik a »Cum Deo pro patria et libertate« zászló alatt II. Rákóczi Ferencre felesküdtettek emléke előtt, akik a magyar szabadság kivívásáért küzdöttek*”; és „*támogatja és szorgalmazza a Rákóczi-szabadságharccal kapcsolatos megemlékezések szervezését, oktatási anyagok készítését*”. E körben érdemes az Országház előtt lévő Kossuth teret ékesítő Rákóczi lovas szoborra is gondolnunk, hiszen a nemzet főterén álló lovas emlékmű gránittalapzatát a kuruc szabadságharc hazafiúi üzenete, a hivatkozott latin nyelvű felirat ékesíti, mely magyarul így szól: „*Istennel a hazáért és a szabadságért!*” A nemzeti honvédelem, a szabadság kivívása jegyében került megszervezésre a „*kuruc huszár*” haderő. Rákóczi lovassági zászlaja azért is kiemelendő, mert a hadszervezés, a hadtoborzás révén valósult meg a „*zászlajuk alá állás*”, melynek máig létező fogalmi emléke a zászlóalj kifejezés. A csatatereken a zászlótartó huszár igazi hős volt: ő tartotta fel a lovassági zászlót, és így nyilván önmagát tudta a legkevésbé megvédeni; őt látta minden ellenséges katona is, aki meg akarta szerezni tőle a zászlót; és a csatamezőn a zászlótartó volt mindig az a lovas katona, aki minden körülmény között (akár az élete árán is) védte a lovassági zászlót. A zászlótartó huszár sosem volt magára hagyva a csatateren: a zászló védelme érdekében mindig meg volt határozva, hogy mely huszárbajtársaknak kellett őt segítenie a zászlótartó elleni csoportos támadás során. Rákóczi „*kuruc huszárvilága*” és a „*zászlajuk alá állás*” kapcsán azt is meg kell említenem, hogy a korábbi évtizedekben az országból kimenekült kuruc vitézek köréből is sokan visszatértek a szabadságharc hírére, hogy Rákóczi oldalán küzdjenek a haza függetlenségéért. 1704. február elején „*báró Orlay Miklós ezredes vezetésével Erdélybe érkezik a Thököly Imrével török földre bujdosott kurucok mintegy 500 főnyi első csoportja*”. Ugyancsak februártól kezdve Rákóczi céljai között szerepelt, hogy a Kárpátokon túli területeken is „*katonaságot toborozhasson*”. (2) Nemzeti lovas hagyományaink egyetemes értéktára körében alapvetést jelent, hogy „*II. Rákóczi Ferenc kurucjai alakították ki, csiszolták tökéletesre a huszárság harcmódját*”. (3) A „*régi magyar katonai hagyományok, a hadi sikerek*” tárgykörében ki-

magasló értéket képviselt a magyar huszár, hiszen „*Európa-szerte magyar nemzeti fegyvernemnek számított*”. A Rákócziak korában egész Európában közismert volt a magyar lovasság ereje, melynek a legfőbb alapját „*az országban felnőtt ügyes és sebes lovaik*” jelentették. (4) A „*kuruc huszárhad*” csatateri jelentősége kapcsán fontos kiemelni Rákóczi „*58 lovas és 26 gyalogos ezredét*”, melyből nyilvánvalóan a könnyűlovasság volt a meghatározó erő 1707-ben a magyar szabadságharcban. „*A kuruc kor hadrendi táblázataiból a tisztikar szervezetszerű, illetve tényleges létszámát egyaránt ismerjük. A lovassági, illetve gyalogsági ezredekben átlagosan 52-53 főtiszt szolgált. Számításba véve az 1707-es év 58 lovas és 26 gyalogos ezredét, a teljes tiszt állomány kb. 4.400 főből állott. A tábornoki kart, az intendaturát, a tüzérséget, s néhány különleges egységet is figyelembe véve az összes tiszt számát 4.600 főre tehetjük.*” (5) Rákóczi „*kuruc huszárseregének*” portyavilága, azaz a kisháborús haditaktika a magyar hadművészet örök értékei közé tartozik. Elég csak arra gondolni, hogy a modern hadviselésben a kis létszámú, ám hatékony elitalakulatokat ugyanezen eszmény jegyében alkalmazzák. A „*kuruc huszárnak*” a portyában felmutatott hadi minősége kapcsán érdemes a *Rákóczi hadnagya* című film alapjául szolgáló valós történelmi emlékekre is hivatkoznom. 1708. február 15-én „*indult útnak Starhemberg Miksa Pozsonyból, s ugyanekkor küldi ki portyázásra Bottyán a Babocsay-ezredből Bornemisza János őrmestert 14 jó, próbált katonával*”. „*A pozsony-nagyszombati országúton ezek a »lurkók« megállítják a díszes hintót. A vasas németek elkeseredetten vagdalkoznak, az ügyes kurucok azonban nagy részüket levágják, a többit pedig parancsnokukkal együtt elfogják. Azt mindjárt sejtik, hogy valami magas méltóságú német került a kezük közé, de mikor megtudják, hogy az új császári főparancsnok a foglyuk, nagy körültekintéssel és vigyázással indulnak vissza. Saját hadai között, hadállásain keresztül kell Starhemberget Bottyánhoz elvinniük. Nehéz feladatra vállalkoztak. Hamarosan híre megy, hogy a főparancsnok fogoly s komoly csapatok vetik magukat a vakmerő kurucok után. Hála a kuruc lovak gyorsaságának, s a katonák leleményességének és bátorságának, szerencsésen eljutottak a Vág folyóig. Az*

átkelésnél majdnem baj történt. A nagy nehezen előkerített csónakba nem férnek be mindannyian. Először az értékes foglyot szállítják át őrzőivel együtt. A kurucok s a fogoly vasas németek egy része pedig a parton vár, míg társaik átérnek a túlsó oldalra és az átkelésnél rájuk kerülhet a sor. Csakhogy ekkor már a császáriak is közelednek. A parton rekedt kurucok szinte hallják a lovak dobogását. Alig, hogy beszállnak az időközben visszatért ladikba, a parton megjelennek a dunavági császári őrség első lovasai. Pár perc múlva valami 500 német kezd tüzelni a kis lélekvesztőn a túlsó partra igyekvő huszárokra. A kuruc leleményesség azonban kiségti őket a bajból. A parton társaikra várakozó katonák ugyanis mellének szegezett kardjukkal kényszerítik a császári főparancsnokot: parancsolja meg embereinek, hogy szüntessék be a tüzelést. Starhemberg nem ellenkezett a kemény kuruc huszárokkal. Így a császáriak – akik meghallották parancsnokuk túlsó partról átkiáltott vezényszavait – kénytelenek tétlenül végignézni, amint Bornemissza s huszárai a szemük előtt viszik tovább saját generálisukat.” (6) Igazi lovas diadal volt ez a javából! Rákóczi lovassági tisztje volt Béri Balogh Ádám kuruc brigadéros is, aki hírneves portyázóként szintén számos hadisikert ért el; a többi között kétszer is eljutott Bécs határáig. 1706. november 6–7-én vitézül harcolt a Győrvár és Egervár között vívott csatában, és a győztes lovasroham során három fejsérülést is szenvedett. Ebben az ütközetben fogta el Sibrik Gábor két társával együtt Hannibal Heister tábornokot, a császári csapattest parancsnokát. Rákóczi „kuruc huszárvilága” immár 3 évszázada magyar mivoltunk, történeti gyökereink sorsközösségi tudatát és élményét adja nemzetünk számára, ami örök műveltségi és érzelmi kötelék minden magyar számára az egész világon. Rákóczi kuruc huszárságának egyetemes jelentősége hatotta át a XVIII. században Európa hadszíntereit.

„A kuruc hadsereg volt tisztjeinek olyan meghatározó szerepük volt az európai huszárság megszervezésében, hogy a kuruc megnevezés egyfajta szinonimájává vált a könnyűlovasnak.” (7) Rákóczi „kuruc huszár” hadereje a magyar vitézség olyan értéktárát mutatta föl lovas nemzetünk számára, mely napjainkig ható módon van jelen műveltségi világunkban!

II. Vezérlő fejedelmünk tokaji görög kereskedőinek történelmi jelentősége

A görögök a borkereskedelemben különösen fontos szerepet vívtak ki: ennek jelentős térsége Tokaj és környéke volt. II. Rákóczi Ferenc tudatos döntése eredményeként a tokaji görög kereskedők lettek a távolsági kereskedelem lebonyolítói. A Rákóczi család nagy szőlőterületet birtokolt Hegyalján majd egy évszázadon át: 1616-tól egészen 1711-ig folyamatos és jelentős volt a földbirtoklásuk. Az 1630-ban fejedelemmé választott I. Rákóczi György folyamatosan növelte a szőlőbirtokait, hogy ezáltal már nagybirtokosként a hegyaljai borkereskedelem irányítója legyen. 1644-ben megszerezte a legkiválóbb tokaj-hegyaljai szőlőbirtokot, a tokaji *Hétszőlőt*. Ügyességével és gazdasági érzékével, előre látásával mintegy 70 évre biztosította a Rákóczi család kizárólagos egyeduralmi helyzetét a hegyaljai szőlő- és bortermelésben és ezáltal a borkereskedelemben is. Előrelátó gazdaságpolitikusként az ő kezdeményezésére 1641 tavaszán rögzítették írásban a ma már történelminek nevezett Tokaj-Hegyalja gazdasági és földrajzi egységet mint szabályozott borvidéket: megsabták azt, hogy mely helységek tartoznak e térségbe, előírták a szőlőtelepítések, a szőlőben végzett munkák, a szüretelés, a borkészítés alapvető minőségi szabályait, sőt a kereskedés módozatait is meghatározták. Az aszúszemek elkülönítése, a belőlük való borkészítés a hegyaljai városok alapvető és fontos szempontja volt: az 1655. évi országgyűlésen törvényben rögzítették az aszú forgalmazására vonatkozó szabályozást. A tokaji görög Karátsonyi-ház immár négy évtizede a Tokaji Múzeum otthona. Tokaj helytörténeti világában napjainkban is ott él a XVII. századi görögök emléke: olyan történelmi öröksége ez a városnak, mely a XXI. századi filhellén magyar és hungarofil görög műveltségi és diplomáciai kapcsolatrendszerben különleges jelentőségű. A régi magyarországi görög kereskedők történetéből fontos kiemelni, hogy a kereskedőházaikon és a pecsétjeiken a horgony, a kereszt és a 4%-os jelkép együttesen való feltüntetése a görög szertartású hitőrzés és a tisztességes kereskedelem összetett jelképe. Érdeemes itt utalni a görög kereskedőjelkép ősi voltára is. Az

Rákóczi Ferenc lovas szobra, Tokaj

őskeresztény művészet tárgyi emlékein jellemző a Krisztust jelképező halábrázolás: a hal a keresztényeket jelentette. Az őskereszténységtől kezdve alapvető jelkép volt, hogy az emberi élet hajójának horgonya az Istenbe vetett bizalom. A horgony a megváltás lehetőségének a jelképe: az ábrázolásokon sokszor a keresztet is feltüntették. Fontos rögzíteni, hogy a magyarországi görög kereskedőtársulatok, a kompániák gazdasági ereje húzódtott meg minden görög templom- és iskolaépítés háttérében. Ha valahol külön nem is állt iskola a templom mellett, akkor a templom volt egyben az oktatásnak is egyfajta színtere: a liturgikus olvasmányok a hitörzést éppúgy szolgálták, mint a nyelvörzést. A hitélet mellett a görögök törekedtek arra is, hogy utódaik megőrizték az anyanyelvüket, kultúrájukat. A görög templom és az iskola mintegy megtartó központként is szolgált: együttesen fogták össze a görög közösséget. A magyarországi görögök Erdély kereskedelmében már a XVI. századtól kezdve egyre nagyobb szerepet játszottak. Jelentőségüket jól mutatja, hogy a XVII. században még a fejedelmi udvarnak is szállítottak. E jelen-ség még vallástörténeti folyamatokat is elindított:

Bethlen Gábor erdélyi fejedelem (történelmi jövőben gondolkodó államférfiként) megkísérelte a protestantizmus és a görögkeleti egyház közötti közeledést létrehozni. Jó kapcsolat alakult ki ennek keretében a görög Kirillosz Loukarisz konstantinápolyi pátriárkával, aki rokonszenvezett a református hitvallással. (1) 1636-ban I. Rákóczi György erdélyi fejedelem privilégiumban részesítette a görög kereskedőket: Gyulafehérvár és Brassó görög kompániáinak bizonyos irányítói-igazságszolgáltatási jogköre volt, de a társaság által nyújtott jogszolgáltatás nem lehetett ellentétes az ország bevett törvényeivel. 1643-ban I. Rákóczi György erdélyi fejedelem 2000 forint lefizetése esetén még szabad bejövetelt is engedélyezett a görög kereskedőknek. (2) II. Rákóczi Ferenc görög kapcsolatrendszerének jegyében utalok arra a fontos egyháztörténeti adaléokra, hogy ajándékba kapott egy fából faragott, XVIII. századi triptichont, melynek görög felirata magyarul így hangzik: „*Geraszimosz Herakleia alázatos főpapja »a tizenkét ünnep«-ábrázolást melegen ajánlja fel Magyarország fenséges fejedelmének.*” Ezt az egyházművészeti tárgyat a grenoble-i városi könyvtárban őrzik: e triptichon „*elülső oldalán és szárnyain a bizánci művészet szellemében az orthodox egyház tizenkét főünnepét*” ábrázoltatik. Fontos megállapítás, hogy amennyiben e műremeknek a „*görög egyházművészet emlékei között keressük legközelebbi rokonát, akkor ezeket XVII-XVIII. századi athoszi munkák között találjuk meg*”. A görög pap, Geraszimosz „*1726-ban került a herakleiai metropolitai székébe*”: „*ő építtette Raidesztoszban a pompás metropolitai palotát*”. Rodostóban (görögül Raidesztosz) városában „*1720. április 24-től 1735. április 8-ig élte a száműzetés éveit*” II. Rákóczi Ferenc. Moravcsik Gyula ezt a gondolatot fogalmazta meg II. Rákóczi Ferenc és Geraszimosz herakleiai metropolita kapcsolatáról: „*...ismervén a bujdosó fejedelem mély valóságosságát, fel kell tételeznünk, hogy a nagyműveltségű orthodox főpaphoz közelebbi kapcsolat fűzte.*” (3) Indokolt azt is megemlítenem, hogy 1735. április 16-án kelt levelében Mikes Kelemen azt rögzítette II. Rákóczi Ferenc elhantolásáról, hogy „*a görög templomban eltemették*”. (4) A Rákócziak korától kezdve a tokaji görögök mindig a magyar szabadságharcok támogatói vol-

tak. A legjelentősebb tokaji görög családok közé tartoztak a Karatzionisz/Karácsony/Karátsonyi család tagjai is: egyikük, Karácsony Sándor a legfontosabb görög kereskedelmi szállítója lett II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelmünknek. E tárgykörben fontos, hogy a görögök betelepülése Felvidékre, majd ezt követően Hegyaljára, főként Tokajba három egymást erősítő folyamat mentén zajlott. Első meghatározóbb felvidéki jelenlétüket mutatja az, hogy 1640-ben a kassai céhek (szabók, gombkötők, csizmadiák) számos alkalommal tiltakoztak a görögök ellen. Voltak olyan görög kereskedők is, akik polgárjogért folyamodtak Kassán. 1663-ban Kassa külvárosában már papjuk is volt a görögöknek. (5) Kassa még ebben az évben kitiltotta a görög kereskedőket a városból. (6) Ennek oka az volt, hogy a XVII. század közepétől erős kereskedelmi vetélytársat jelentettek Kassán a görögök: a városi jegyzőkönyvek és a tilalmazások könyvének számos bejegyzése tanúskodik erről. Kassán 1660-tól Görög Demeter, Görög István, Görög Péter, Karácsonyi János és Karácsonyi Tamás görög kereskedő működése ismert. (7) A fenti (eredetileg Kassán megtelepedni kívánó) görög kereskedők a XVII. század utolsó harmadában már leginkább Tokajban éltek. A Görög család tagjai közül Görög István fia, Görög Demeter is adófizető volt már az 1673 és 1692 közötti években Tokajban. (8) A XVII. század közepétől a törökökkel szembeni küzdelem, az utolsó harmadától kezdődően a Habsburgokkal folytatott háborúk, a pestisjárványok a hegyaljai népesség csökkenéséhez, a hegyaljai szőlőművelés hanyatlásához vezettek. Bártfa, Kisszeben, Eperjes, Lőcse és Kassa borkereskedelmi bevételi forrásai sorra elapadtak, és ez súlyos gazdasági hanyatlást eredményezett. Az első ismert görög Tokajban (akinek neve előfordul e város tanácsulési jegyzőkönyvében) 1651-ben Görög Albert volt. (9)

Tokaj tekintetében megállapítható, hogy a legtöbb itteni görög család eredetileg a görög Szervia és Kozani városokból származott. Itt egy családtörténeti adalékot fontos megemlíteni. Szervia városából származott a tokaji görög Papademosz család: utódaik a XIX. században a chariszi Szerviczky nevet viselték. Első magyarországi görög ősük már 1658-ban nemesi címmel bírt. E görög családról még anyakönyvi bizo-

nyíték is rendelkezésre áll. Egy 1658 januárjában Tokajban keltezett görögkeleti egyházi anyakönyvi bejegyzés szerint Pater György volt itt a tokaji görög pap: ez az okirat egy Emanuel nevű görög gyermek keresztelevele, akinek görög szülei nemes Papademosz Charisz és Helena voltak. (10) Megítélésem szerint a fenti hegyaljai betelepülési folyamatot erősítette, hogy 1660 augusztusában a törökök elfoglalták Nagyváradot. Az itteni görög kereskedőknek ekkor új kereskedelmi területeket, központokat kellett kialakítaniuk. A görögök egy része ekkoriban kerülhetett Hegyalja térségébe. Két fontos kereskedelmi útvonal volt ugyanis Lengyelország felé: a Nagyvárad–Tokaj-útvonal után az egyik a Tarcal, Mád, Tálylya, Szántó, Vizsoly (Hernád-völgy), Hidasnémeti, Kassa; míg a másik a Tokaj, Bodrogkeresztúr, Olaszliszka, Sárospatak, Sátoraljaújhely településeken át vezetett. A harmadik jelentősebb betelepülés a Debrecen–Szatmár–Németi–Tokaj-útvonal volt. A kereskedelmi verseny egyik fontos területe volt Debrecen, ahol a helybeli kereskedők védelme érdekében görögök le sem telepedhettek. 1618-ból való az első olyan adat, amely a görögök kereskedelmi tevékenységét, árusítási idejét szabályozta a debreceni vásáron. Ezért választották azután a görögök már a XVIII. század folyamán Bihardiószegetet az egyik székhelyüknek. (11) Ez utóbbi görög betelepülési mozzanat valójában a debreceni görög kereskedelmi kompánia sorsával függött össze. A debreceni görög kereskedők 1690. május 19-én (LR. XX. 372.) királyi kiváltságlevelet nyertek: Horváth Márton debreceni görög főbíró és Hunyadi Sándor görög kereskedő kérelmére került e privilégium kiadásra. Ez utóbbi személy megítélésem szerint a vajdahunyadi lakos nagykereskedő Karácsony/Karátsonyi Sándorral azonos, aki II. Rákóczi Ferenc legfontosabb görög kereskedelmi szállítója volt a szabadságharc idején (e család egy része már ekkoriban legalább három évtizede jelen volt Tokajban). Debrecen 1693-ban szabad királyi városi rangra emelkedett: a görög kereskedőtársulatnak távozni kellett e városból. Leginkább Szatmár és Németi lettek az új központjaik e görög kereskedőknek. 1705-ben (Szatmár várának elfoglalása után) II. Rákóczi Ferenc fejedelmünk döntése értelmében a Németiben lakó görögöket Tokajba telepítették, hiszen itt voltak a Rákó-

czy családnak is birtokai. (12) Rákóczi fejedelem Felső-Magyarország legfőbb borkereskedelmi központját Tokajban kívánta létrehozni. Ez, mint a továbbiakban látni fogjuk, meg is valósult. Az elődei által Erdélyben már megtapasztalt gazdasági-kereskedelmi fellendítést várta II. Rákóczi Ferenc a görög kereskedők tokaji működésétől. 1708-ban pedig Debrecen városának még addig ott élő görög kereskedői is Tokajban találtak új otthonra. Az egész utóbbi betelepítési döntés egy megfontolt gazdasági stratégia része: amikor 1694-ben (a későbbi II.) Rákóczi Ferenc átvette hegyaljai birtokait, szőlőgazdaságait, akkor a romlásnak indult hegyaljai szőlők rendbetétele érdekében már 1700-ban „Szabályzatot” adott ki a hegyaljai szőlők műveléséről. Ebben pontosan körülírta a gazdálkodás módjait, meghatározta a munkabéreket, rögzítette a vincellérek és a szőlőmunkások kötelességeit, a borkezelés módját, a borkereskedés kereteit. 1701. április 18-án Rákóczi Ferencet elfogták, a bécsújhelyi börtönbe zárták: a mohó bécsi gazdasági érdekek rögtön jelentkeztek, amire jó példa, hogy a Szepesi Kamara egyik prefektusa, Thavonat Lajos ekkor készítette el Rákóczi birtokainak, főként hegyaljai szőlőinek összeírását. (13) Az 1703-ban megindult szabadságharc ideje alatt sem hanyagolta el Rákóczi a család hegyaljai szőlőit, hiszen különösen a szabadságharc első szakaszában birtokainak, szőlőinek jövedelméből fedezte a szabadságharc költségeit. Nem túlzás kimondani, hogy a szabadságharc pénzügyi alapját a tokaji aszúbor jelentette (pénzhelyettesítő funkciójú csereeszközként). Az aszúbor kiválóan alkalmas volt a távolsági szállításokra is; míg a többi borfajta e szállítások során veszített volna minőségéből. Tokaj elfoglalása után Rákóczi fejedelmi megbízottat rendelt ki e városba, ő felügyelte a szőlőművelést, borkereskedelmet. Felhasználta a vezérlő fejedelem a tokaji bort az európai szintű kapcsolatok kiépítésére és ápolására is. Királyi, császári, cári udvarokba delegált követi mindig vittek magukkal néhány hordó tokaji aszút is. Rákóczi felismerte a tokaji aszú diplomáciai értékét: a tokaji aszú mint „*diplomácia bor*” fontos hangulati szerepet játszott a bizalomépítésben. (14) A görög kereskedők tevékenysége a Rákóczi-szabadságharc idején egyrészt Felső-Magyarországon és leginkább természetesen az

Alföld déli térségében volt jelentős. Surányi Miklós igen érzékletesen így írt a görög kereskedelmi létformáról: „*Különösen nagyszerű emberek voltak a görögök. Nem valami szolid kereskedők, de fáradhatatlan és nagyratörő nép, kicsinyben kezdtek el az adás-vevést, lóháton és nyikorgós szekéren járták be az úttalan utakat, süttették magukat a perzselő Nappal, dideregtek a csikorgó szélben, spekuláltak, törték az eszüket, megtanulták az új haza nyelvét, családot alapítottak, és meggyökeredeztek.*” (15) A görögökre a társas kereskedés volt a fő jellemző, ami a kompánia létrehozásában is kifejeződött: a helybeli kereskedők ellen a királyi kamara támogatását igyekeztek megszerezni, ennek érdekében meghatározott összeg befizetését kellett évente teljesíteniük. A görög kereskedők közül csak kevesen tartózkodtak tartósan Magyarországon; a többség árubeszerző körúton volt, mégpedig karavánnal. E karavánok fontosabb görögországi kiindulópontjai Szervia, Kozáni és Moszkopolisz. (16) Az összetartás igen nagy jelentőségű volt gazdasági sikereik elérése terén: ez fejeződött ki a kompániák létében. (17) Ma talán ezt a kereskedelmi társulati jelleget a kamara szóval is illelhetnénk, hiszen a társulati tagok részéről érdekvédelmi, információátadási és kölcsönösségi együttműködést feltételezett. Az Itáliában alkalmazott váltót is a görögök terjesztették el Magyarországon. (18) A hivatalos okmányain minden görög kereskedő a saját pecsétjét használta, melyen egy pajzsformában a neve kezdőbetűi mint kereskedelmi védjegy szerepelt. Ez volt tulajdonképpen a XIX. században oly elterjedt monogramhasználat kezdete. (19) A görög kereskedők által létrehozott vagyon jelentette az első igazán kereskedelmi tőkét Magyarországon: ez a tőke aztán később az ipari befektetésekben is testet öltött. (20) Hegyalja szempontjából viszont az az igazán jelentős, hogy a tokaji aszú a görög kereskedők révén távoli országokba is eljutott a XVII–XVIII. században: az aszú világhírre tett szert. A fenti adalékok nyomán egyértelmű, hogy a magyarországi görög kereskedők által képviselt üzleti szerep kereskedelmünk történetében igen sokrétű.

A hegyaljai görög közösség történetének vizsgálata kapcsán igen fontos körülmény az, hogy a XVII. század második felétől már működtek

görög papok Tokajban – az Athosz-hegy kolostorából érkeztek –, akik leveleztek is görög földön élő szerzetestársaikkal. (21) A tokaji görög közösség a görög ortodoxia kötelékét mindig is fenntartotta. (22) A hegyaljai görögöknek igen fontos szándéka volt a templomépítés már a kezdetektől. A Tokajban lévő, ma már berendezésétől megfosztott Szent Miklós görög templom telkét a Kamarától 1777-ben szerezték meg a tokaji görögök: itt építette föl a tokaji görög egyházközség a ma is látványos szépségű tokaji görög templomot. (23) Tokajban a templommal egyidejűleg egyéb nagyarányú építkezéseket is folytattak a tokaji görögök. Ezek az igényes barokk házak, a görög templom épületével együtt, ma is Tokaj jelentős műemlékei. A Rákóczi út 56. szám alatti épület kapuívén ma is megtekinthető a görög kereskedőjelvény (és mellette a 4%-os emléktábla): a görög kereskedőtársulat jelvénye a horgony a kettős kereszttel és 4-es számmal. Ez utóbbi szám a 4%-os tisztos kereskedői hasznot jelenti. Áll még a Keffala-ház is a Rákóczi út 48–50. szám alatt (a kultúrház mellett, a városháza közelében). A Bethlen Gábor u. 5. szám alatti Morelli-ház egyik látványossága szép kapuzata: kapuja felett kereskedőjelvény található. Ismert épület a Zákó-ház is (ez ma a főtér Degenfeld-palotája): a Zákó köznél, az átjárótól délre lévő üzlethelyiség volt a XIX. századi görög Zákó Soma üzlete. És persze a Tokaji Múzeum épülete (Bethlen Gábor utca 7.): Karátszonyi Konstantin Pál 1790-ben építtette fel ezt a szép és gazdagon díszített házat. (24) Itt volt a görög kompánia tanácssterme is. Kiemelendő, hogy az ekkoriban copf stílusban épített Karátszonyi-ház immár négy évtizede a Tokaji Múzeumnak ad helyet. A Rákócziak korából Hegyalja görögsége tekintetében igen fontos az alábbi adat. 1667-től kiváltságlevél biztosította a Felső-Tisza vidéki görögök számára a kereskedés szabadságát: e kiváltságlevél engedélyezte, hogy boltokat nyithassanak, a Magyarországra hozott áruikat bárhol és bármikor árusíthassák, ha a helyi céheket nem károsítják; a Törökországból visszatérőknek pedig be kellett számolniuk bírójuk előtt törökországi tapasztalataikról. Szabad királyi városokban nem telepedhettek meg, de ezen kiváltság biztosította a feltételeket ahhoz, hogy a királyi kincstári birtokokon (Szatmár, Néme-

ti, Nagykálló) házat vehessenek, török árukkal kereskedhessenek, és saját bírót választhassanak. A görög kompánia köteles volt azonban évi 200 aranyforintot fizetni a Szepesi Kamarának. (25) Hegyalja görög kereskedői hozták létre érdekvédelmi szervezetükként Tokajban a görög kereskedőtársulatot. 1667-ben (I. Lipót a görög kereskedőkre vonatkozó adománylevelének a kiadásakor) a görög kompánia már létezett. (26) Ezt újította meg a korábban említett 1690-es privilégium a debreceni görög kereskedőknek. A tokaji görög kompánia egyik fő tevékenysége a bor, az aszú külföldre történő szállítása volt. Fellépésükig a borkivitel egyéni kereskedés keretében zajlott. Fontos szerepe volt ebben annak, hogy szabadkereskedelmi jogokkal rendelkeztek, az évi egyszeri adó (taksa) és vám lefizetése után más kötelezettség nem terhelte őket. (27) A Rákóczi-szabadságharc végén, 1711-ben a tokaji görög kompánia tagjai voltak (többek között): Pap István, György János, Kacska Márton, Kondorosi János, Pap Kozma, Hacsi György, Grincsi István, Lué György, Pacsó Gáspár, Erdélyi János (társa Bagana Márton), Patim alias Deák Pál, Csobán György, Gólya Tamás, Paráncs Mihály, Paskal Pál. (28) A legjelentősebb tokaji görög családok közé tartoztak még a következők: Papademosz/Szerviczky, Karátszonyi, Constantin, Keffala, Agora, Dogály, Moraly, Duvary, Pacsó, Parda, Krisztof, Kiró, Lázár, Koszta, Lefter, Görög. (29) De mi is volt a kompánia? A görögök gazdasági érdekvédelmi társulási formái voltak a kompániák. Az országnak bármely területén élő kereskedő tagja lehetett ezeknek a kereskedőtársulásoknak, a lakóhelytől függetlenül. A kereskedőtársulat tagjai felelősséget vállaltak egymásért, maguk közül választhatták a bírót. A bíró feladatai közé tartozott: a kompániának a hatóság előtti védelme és a tagok egymás közötti ügyeinek intézése. A görög kompánia a város lakosságától elkülönült közösséget alkotott, saját főbírájuk volt. A főbíró eljárta a fontosabb ügyekben, például a hatósági eljárások során. A közösség által kijelölt főbírónak Tokajban a Kamara előtt kellett letennie hűségesküjét. A kompánia tagjának eskütételi kötelezettsége volt a főbíró előtt, ha például Törökországba indult. Ez az eskü kiterjedt a fegyverkereskedelem és Magyarország ellen való cselekedet tilalmára, valamint arra, hogy ha Ma-

gyarországgal szemben ellenséges cselekedetet észlel útja során, akkor erről be kellett számolnia. A kereskedőtársulat jelvénye a horgony, a szárán kettős kereszttel és a szár végén a 4-es számmal volt; hasonlóan a görög kereskedők pecsétjeihez. A tokaji görög kompánia tagjai pénzjáradékot fizettek, biztonságban kereskedhettek, a tagok egyezséget, alkut, írásbeli vagy szóbeli megállapodást a kompánia bírāja előtt kötöttek. (30) A tokaji kompánia fontos dokumentuma volt a viselkedési kódex, ezt ma talán etikai kódexnek neveznénk. E kódex 60 pontban rögzítette az elvárt és követendő magatartást. A felvételhez az önálló kereskedőnek rendelkeznie kellett legalább 200 tallér vagyonnal, a felvételi díj 12 tallér volt. A szabályok tiltották, hogy bárki a társaság ítélete ellen külső bírósághoz forduljon. A tagoknak jelenteniük kellett, ha olyasmiről értesültek, ami a társaságnak vagy egyes tagoknak kárt okozhatott. Tilos volt Törökországban vagy bárhol másutt bármely tagot bíróság elé idéztetni. Szabályozták a tisztességes piaci magatartást, vagyis az üzleti-kereskedelmi tevékenység és együttélés kereteit is a társaság tagjainak a körében: mintegy 35-féle magatartást rögzítettek. A pénzfizetési büntetési tételek 1–200 tallér között mozogtak. Végző soron a társaságból való kizárára is lehetőség volt. Az egyébként igen szigorú belső szabályozás célja az volt, hogy bármely vitás kérdés a közösség keretein belül rendeződjék el. Érvényes szerződéstől való visszalépés súlyos jogkövetkezményt, 12 botütést és 12 tallér büntetést; lopott holmi elrejtése és orgazdaság

80 tallér pénzbüntetést; a lopás pedig azonnali kizárást vont maga után. (31) Van bizonyíték a XVII. századi tokaji görög anyakönyvezésre is. A görög Papademosz/Szerviczky család 1658-ban Hajdúböszörmény, 1676-ban Hajdúdorog, 1700-ban Tokaj, 1727-ben és 1747-ben újra Hajdúdorog városokban tartózkodott. Ezen települések közül azonban egyedül Tokajban volt már görög nyelvű anyakönyvezés a XVII. században. A tokaji görög Papademosz/Szerviczky családra vonatkozó anyakönyvi kivonatok azokból az 1873. február 1-jén Tokajban készült anyakönyvi kivonatokból származnak, amelyeket az akkori miskolci görög lelkész, Margó Emilián készített. Az anyakönyvek tanúsága szerint 1747-ig az anyakönyvezésekkor a „*Papademus Karisi (Karisch), alias Szerviczky*” név szerepel, ezután pedig a tokaji görög Papademosz/Szerviczky család a chariszi, kariszi nevet nemesi előnévként használta.

A Rákócziak Tokaj-Hegyalját érintő gazdaságépítő tevékenységének és az ebben komoly szerepet vállaló görög kereskedői minőségnek az emléke Tokaj helytörténetében mindig is méltó helyet foglalt el: e körben a görög templom jelentősége a filhellén magyar és a hungarofil görög kapcsolatrendszerben napjainkban is meghatározó fontosságú. Zárógondolatként indokolt kiemelnem, hogy a Rákóczi család és különösen II. Rákóczi Ferenc vezérlő fejedelmünk századokon át ható, méltó és dicsőséges cselekedeteinek emléke sosem halványuló üzenet bármely kor magyarságának, így napjaink világának is!

Családi összejövetel

Források: I. Rákóczi lovassági zászlajának üzenete: „Isten az igaz ügyet nem hagyja el”. (1) Dr. Csorba Csaba: Huszárok. In: Észak-Magyarország. XLIV. évfolyam. 259. szám. 1988. október 29. (szombat) 6. o.; (2) Magyarország történeti kronológiája. II. kötet. 1526–1848. Főszerkesztő Benda Kálmán. Bp., 1982. 531. o.; (3) Dr. Csorba Csaba: Huszárok. In: Észak-Magyarország. XLIV. évfolyam. 259. szám. 1988. október 29. (szombat) 6. o.; (4) Czigány István: A huszárság – a „magyar fegyvernem”. In: Életünk. Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat. Huszár szám. 1994. 10–11. szám. 878. o.; (5) N. Kiss István: Konfliktusok a kuruc hadseregben (1703–1711). In: Rendi társadalom – Polgári társadalom 3. Társadalmi konfliktusok. Salgótarján, 1989. június 15–18. Salgótarján, 1991. 85. o.; (6) Várkonyi Ágnes: Vak Bottyán. Bp., 1951. 68. o.; (7) Czigány István: A huszárság – a „magyar fegyvernem”. In: Életünk. Irodalmi, művészeti és kritikai folyóirat. Huszár szám. 1994. 10–11. szám. 882. o.; **II. Vezérlő feljelmünk tokaji görög kereskedőinek történelmi jelentősége:** (1) Makay Miklós: Ökumenikus kiskaté. Bp., 1941. 10. o.; (2) Sonnevend Péter: A tokaji görög kereskedelmi társaság belső rendje és 1801-ben elrendelt felosztása. In: Kisebbségkutatás. 1. 1991/1992. 4. 400. o.; Kerekes György: A kassai kereskedők életéből harmadfél század. 1687–1913. Bp., 1913. 87. o.; (3) Moravcsik Gyula: A grenoblei triptychon görög felirata. Adalékok II. Rákóczi Ferenc rodostói görög kapcsolataihoz. Különlenyomat a Rákóczi Emlékkönyvből. Bp., 377., 379., 381., 382. o.; (4) Pálkovács István: II. Rákóczi Ferenc hamvainak útja a Bánságban 1906-ban. In: Honismeret. 2003. 6. szám. 92. o.; (5) Kerekes György: A kassai kereskedők életéből harmadfél század. 1687–1913. Bp., 1913. 87. o.; (6) Petri Edit: A kecskeméti görög kereskedők története a XVIII. században. In: Cumania III. Historia Kecskemét, Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei. Szerkesztő Horváth Attila. Kecskemét, 1975. 48. o.; (7) Kerekes György: Görögök Kassán a XVII. században. In: Századok. 1911. 368. o.; (8) Sasvári László: A Tokaj térségében élt görögök (és rákok) nyelvi emlékei. ELTE Nyelvtudományi Dolgozatok 20. (doktori disszertáció). Bp., 1976. 27. o.; (9) Sasvári László: Görög kereskedők Tokajban. In: Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiségek néprajzából. 4. Sorozatszerkesztő Eperjessy Ernő. Bp., 2002. 150. o.; (10) Dr. Diószegi György: Kirándulás a tokaji görögök nyomában. In: Agora Görög Kisebbségi Kulturális Magazin. 2008. január–február, 10–11. o.; (11) Zoltay Lajos: Debrecen város százados küzdelme a görög

kereskedőkkel. Debrecen, 1935. 8. o.; (12) Sasvári László: Görög kereskedők Tokajban. In: Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiségek néprajzából. 4. Sorozatszerkesztő Eperjessy Ernő. Bp., 2002. 151. o.; (13) Márki Sándor: II. Rákóczi Ferenc. 182–186. o.; (14) Feyér Piroska: A szőlő- és bortermelés Magyarországon (1848-ig). Bp., 1981. 180. o.; (15) Surányi Miklós: Egyedül vagyunk. Bp., 1982. II. kötet, 61. o.; (16) Petri Edit: A görögök közvetítő kereskedelme a XVII–XIX. századi Magyarországon. In: Századok. 1996. 72. o.; (17) Kerekes György: A kassai kereskedők életéből harmadfél század. 1687–1913. Bp., 1913. 86. o.; (18) Dr. Szendrei János: Egy megbukott görög boltos a XVII-ik században. In: Századok. 1888. 533. o.; (19) Dr. Szendrei János: Egy megbukott görög boltos a XVII-ik században. In: Századok. 1888. 536. o.; (20) Petri Edit: A görögök közvetítő kereskedelme a XVII–XIX. századi Magyarországon. In: Századok. 1996. 101. o.; (21) Füves Ödön: Újabb adalékok a tokaji görögség történetéhez. In: Antik Tanulmányok II/1955. 260. o.; (22) Hodinka Antal: A tokaji görög kereskedő társulat kiváltságának az ügye. 1725–1772. Bp., 1912. 9. o.; (23) Kárpáti László: Ortodox, görög-katolikus és zsidó művészeti emlékek. In: Műemlékek Borsod-Abaúj-Zemplén megyében. Miskolc, 1988. 67. o.; (24) Bencsik János: Paraszti és mezővárosi kultúra a XVIII–XX. században. Miskolc–Tokaj. 1993. 289. o.; Magyarország múzeumi. Összeállította Balassa M. Iván és Zentai Tünde. Bp., 1996. 113. o.; (25) Sasvári László: Görög kereskedők Tokajban. In: Tanulmányok a magyarországi bolgár, görög, lengyel, örmény, ruszin nemzetiségek néprajzából. 4. Sorozatszerkesztő Eperjessy Ernő. Bp., 2002. 149. o.; (26) Füves Ödön: Újabb adalékok a tokaji görögség történetéhez. In: Antik Tanulmányok. II/1955. 260. o.; (27) Ulrich Attila: A tokaji uradalom gazdálkodása a XVII. század második felétől a napóleoni háborúk koráig. Tokaj, 2003. 125. o.; (28) Bánkúti Imre: Egy görög kereskedő tevékenysége Kecskeméten és a Délalföldön (Adalékok a Rákóczi-szabadságharc gazdaságtörténetéhez). In: Cumania III. Historia Kecskemét. Bács-Kiskun Megyei Múzeumok Közleményei. Szerkesztő Horváth Attila. Kecskemét, 1975. 91–92. o.; (29) Sasvári László tanár: Az orthodoxia Tokajban. In: Egyházi Krónika. XV. évfolyam. 1966/3–4.; (30) Hőgye István: A görögök szerepe Tokaj város életében a XVIII. században. In: Borsodi Művelődés. XII/3. szám. 1987. 56. o.; (31) Sonnevend Péter: A tokaji görög kereskedelmi társaság belső rendje és 1801-ben elrendelt felosztása. In: Kisebbségkutatás. 1. 1991/1992. 4. 402. o.